

8.2. კომერციული ბანკის ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე მოქმედი ფაქტორები

მას შემდეგ, რაც გავეცანით ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის არსსა და მათ მნიშვნელობას კომერციული ბანკის საიმედოობისა და მდგრადობის უზრუნველყოფისათვის, შევხვით იმ ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ მათზე. მარტივი შეფასებით ეს ფაქტორები სამი ტიპისაა: მაკროეკონომიკური, ქვეყნის შიდა და შიდა საბანკო. ბუნებრივია, მათი გავლენა როგორც მთლიანად საბანკო სისტემის, ისე კონკრეტული კომერციული ბანკის ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე შეიძლება იყოს დადებითიც და უარყოფითიც.

1) მაკროეკონომიკურ ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ კომერციული ბანკების ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე, მიეკუთვნება: ვითარება საერთაშორისო საფინანსო ბაზრებზე და რეგიონის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. დავახასიათოთ ისინი მოკლედ:

- **ვითარება საერთაშორისო საფინანსო ბაზრებზე** გავლენას ახდენს ცალკეული ქვეყნების კომერციული ბანკების ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე, ვინაიდან ეს ბაზრები ითვლებიან საკრედიტო რესურსების, განსაკუთრებით – ბანკთაშორისი კრედიტების მსხვილ კრედიტორებად. საერთაშორისო საფინანსო ბაზრები მეტად მგრძობიარენი არიან მსოფლიო საბაზრო კონიუნქტურის ცვლილებისადმი, ხოლო, თავის მხრივ, ისინი გავლენას ახდენენ სხვა ქვეყნებში საბანკო კრედიტების ფასსა და ხელმისაწვდომობაზე;
- **რეგიონის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა**, გეოპოლიტიკური ვითარება, ბუნებრივია, შეიძლება გახდეს როგორც დადებით, ისე მკვეთრად ნეგატიური გავლენის მქონე ქვეყნის კომერციული ბანკების ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე.

2) ქვეყნის შიდა ფაქტორებია ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების დონე, საბანკო სისტემისა და ბანკთაშორისი დაკრედიტების განვითარების ხარისხი, ქვეყნის ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტების მოქნილობა და ცენტრალური ბანკის საზედამხედველო ფუნქციის ქმედუნარიანობა. მოკლედ დავახასიათოთ ისინი:

- **ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა**, განსაკუთრებით კი – მისი მკვეთრი ცვლილებები, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი ფაქტორია, რომელიც ზოგადად გავლენას ახდენს მთელი ქვეყნის საბანკო სისტემის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის დონეზე. ამის კარგი მაგალითია 2008 წლის აგვისტოს ცნობილი მოვლენების ნეგატიური გავლენა საბანკო სისტემის ლიკვიდობაზე, როცა მხოლოდ აგვისტოში საბანკო სისტემის ფულადი სახსრები, ანუ ლიკვიდური აქტივები, 26%-ით შემცირდა, სულ რაღაც სამ თვეში ბანკების აქტივებმა 12%-ით, ანუ 1 მლრდ ლარით იკლო, რაც მეტწილად ლიკვიდური აქტივების ხარჯზე მოხდა;
- **ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების დონე**, როგორც საბანკო სისტემის კონკურენტი ფულადი კაპიტალის ბაზარზე, ასევე მნიშ-

ვენელოვანი ფაქტორია, და მოქნილ ინსტრუმენტს წარმოადგენს კომერციული ბანკების ლიკვიდობის მართვისას;

- **საბანკო სისტემისა და ბანკთაშორისი დაკრედიტების განვითარების ხარისხი** პირდაპირ გავლენას ახდენს კომერციული ბანკების რესურსების ხელმისაწვდომობასა და ფასზე. გავიხსენოთ, რომ ერთი ან რამდენიმე კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის პრობლემამ შეიძლება სხვა, ჯანსაღ ბანკებსაც შეუქმნას კრიზისული მდგომარეობა;
- **ქვეყნის ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტების მოქნილობის** გავლენა კარგად გამოჩნდება, თუ გავიხსენებთ საქართველოს ეროვნული ბანკის როლს 2008 წლის აგვისტოს მოვლენებისას. რომ არა საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გატარებული ღონისძიებები, ქართულ კომერციულ ბანკებს საკუთარი ძალებით ძალიან გაუჭირდებოდათ შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსვლა. კერძოდ, აგვისტოში ეროვნულმა ბანკმა განაცხადა თავისი სავალუტო რეზერვების გახსნის მზადყოფნის შესახებ საბანკო სისტემის ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად და დაიწყო ერთკვირიანი რეფინანსირების სესხების გაცემა კომერციულ ბანკებზე რეფინანსირების განაკვეთის ეტაპობრივ შემცირებასთან ერთად. დროული და ეფექტიანი გამოდგა კომერციული ბანკების სავალდებულო ლიკვიდობის ნორმატივის 30%-დან 20%-მდე, ხოლო მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნები ჯერ 13%-დან 10%-მდე, ხოლო სექტემბრის ბოლოს 5%-მდე შემცირება, რაც შენარჩუნებულ იქნა 2010 წლის აპრილამდე;
- **ცენტრალური ბანკის საზედამხედველო ფუნქციის ქმედუნარიანობა** დიდ როლს ასრულებს კომერციული ბანკების ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის უზრუნველყოფისათვის, გამომდინარე მისი ერთ-ერთი მთავარი ფუნქციიდან. ცენტრალური ბანკები აწესებენ სპეციალურ სავალდებულო ნორმატივებს, რომლებიც ავალდებულებენ კომერციულ ბანკებს, შექმნან ლიკვიდური აქტივების მინიმალური დონე (მაგალითად, ზემოაღნიშნული სავალდებულო ლიკვიდობის ნორმატივი).

3) შიდა საბანკო ფაქტორები ზემოაღნიშნული ფაქტორებიდან ალბათ ყველაზე მნიშვნელოვანია და გულისხმობს კონკრეტული ბანკის მდგომარეობას, კერძოდ: ადეკვატური კაპიტალი, აქტივების სტრუქტურა და ხარისხი, პასივების სტრუქტურა და ხარისხი, აქტივებისა და ვალდებულებების ვადების მიხედვით შესაბამისობა, ბანკის იმიჯი და მოქნილი მენეჯმენტი. მათ შორის:

- **ადეკვატური კაპიტალი**, გამომდინარე მისი ფუნქციებიდან, განსაკუთრებით დაცვითი ფუნქციიდან, მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის დონეს. ადეკვატური კაპიტალი, მისი სტრუქტურა, რეზერვებისა და გაუნანილებელი მოგების წილი მთლიან კაპიტალში უზრუნველყოფს პრობლემების მინიმუმზებაციას ლიკვიდობის კრიზისის დროს;
- **აქტივების სტრუქტურა და ხარისხი** არის მთავარი ინდიკატორი, რომლის გაანალიზებაც გვაძლევს პირველად ინფორმაციას კომერციული ბანკის ლიკვიდობის პრობლემურობის შესახებ. მაგალითისათვის, განვიხილოთ სამი პირობითი ბანკის აქტივების სტრუქტურა და შევადაროთ ისინი (ცხრ. №8.1.). მნიშვნელობა არ აქვს, თუ რა მოცულობისაა ეს აქ-

ტივები, ანუ რომელი ბანკია უფრო დიდი, განვიხილოთ მათი სტრუქტურა – თითოეული აქტივის ხვედრითი წილი მთლიან აქტივებში. როგორც ვხედავთ, ბანკ A-ს აქტივებში ლიკვიდური აქტივების (პირველი ოთხი ელემენტი) ხვედრითი წილი 15%-ია, ანუ მინიმალურია, ბანკ B-ს შემთხვევაში გვაქვს 30%, ანუ ზომიერი დონე, ხოლო ბანკ C ხასიათდება ჭარბი ლიკვიდობით – 56%. შესაბამისად, „მუშა“ აქტივები ამ ბანკებში უკუპროპორციულია – 73%, 62% და 51%. ბუნებრივია, ბანკ A-ს უკვე აქვს ლიკვიდობის პრობლემა ან მალე დადგება ამის წინაშე და საფრთხე ემუქრება მის გადახდისუნარიანობასაც. ბანკ C-ს აქტივები ხასიათდება ჭარბი ლიკვიდობით, ანუ მასში მინიმალურია „მუშა“ აქტივების ხვედრითი წილი, რაც მენეჯმენტის არაეფექტიანობაზე ან „ზედმეტ სიფრთხილებზე“ მეტყველებს. ბანკ B-ს აქვს ყველაზე ზომიერი ლიკვიდობისა და, შესაბამისად – „მუშა“ აქტივების ყველაზე ოპტიმალური დონე;

ცხრ. №8.1. სამი პირობითი კომპარატიული ბანკის აქტივების სტრუქტურა (ხვედრითი წილი %)

	აქტივები	ბანკი A	ბანკი B	ბანკი C
1	ნაღდი ფული	4	5	6
2	სახსრები სებ-ში	5	10	15
3	სახსრები სხვა ბანკებში	3	10	25
4	ფასიანი ქაღალდები	3	5	10
5	წმინდა სესხები	60	50	40
6	ინვესტიციები	10	7	1
7	წმინდა ფიქსირებული აქტივები	10	8	2
8	სხვა აქტივები	5	5	1
	მთლიანი წმინდა აქტივები	100	100	100
	ლიკვიდური აქტივები (1, 2, 3, 4)	15	30	56
	„მუშა“ აქტივები (4, 5, 6)	73	62	51

- პასივების სტრუქტურა და ხარისხი**, ანუ მისი რესურსების მდგომარეობა, გვიჩვენებს, თუ რამდენად სტაბილური და გრძელვადიანია მათი რესურსები, რამდენია მათში მოთხოვნამდე, ანუ არასტაბილური დეპოზიტების წილი, აქვს თუ არა სუბორდინირებული ვალდებულებები და როგორია მისი კაპიტალური ბაზა. ამის საილუსტრაციოდ, აქტივების მსგავსად, მოვახდინოთ სამი პირობითი ბანკის პასივების სტრუქტურის ანალიზი (ცხრ. №8.2.). მარტივი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ პირობითი ბანკები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ბანკ A-ს პასივებში დიდი ხვედრითი წილით გამოირჩევა არასაბანკო დეპოზიტები, მათ შორის, მოთხოვნამდე, მინიმალურია სხვა ბანკების სახსრები და რესურსები მოზიდული საკუთარი ფასიანი ქაღალდების ემისიით, არ გააჩნია სუბორდინირებული ვალდებულებები და შედარებით ოპტიმალურია საკუთარი კაპიტალის დონე. ბანკ B-ს სტრუქტურაში თანაბრადაა წარმოდგენილი ყველა შესაძლო წყარო და საკმაოდ მაღალია სუბორდინირებული ვალდებულებებისა და კაპიტალის ხვედრითი წილი. რაც შეეხება ბანკ C-ს, იგი ნაკლებ ორიენ-

ტირებულია არასაბანკო დეპოზიტებზე და უფრო საბანკო დეპოზიტებითა და სუბორდინირებული ვალდებულებებითაა წარმოდგენილი, შედარებით ნაკლებია მისი კაპიტალის მოცულობაც. როგორც ვხედავთ, ბანკები – A და C არიან მნიშვნელოვნად დამოკიდებულნი ერთ ან რამდენიმე წყაროზე და უფრო დიდი რისკის ქვეშ არიან, მაშინ, როცა ბანკი B რესურსების წყაროების დივერსიფიკაციით და კაპიტალის მაღალი ადეკვატურობით გამოირჩევა;

ცხრ. №8.2. საში პირობითი კომერციული ბანკის პასივების სტრუქტურა (ხვედრითი წილი %)

	პასივები	ბანკი A	ბანკი B	ბანკი C
1	დეპოზიტები მოთხოვნამდე	60	35	20
2	ვადიანი დეპოზიტები	15	20	25
3	სხვა ბანკების სახსრები	9	10	30
4	საკუთარი სავალდებულებები	0	6	2
5	სხვა ვალდებულებები	1	2	3
6	სუბორდინირებული ვალდებულებები	0	7	10
7	საკუთარი კაპიტალი	15	20	10
	მთლიანი პასივები	100	100	100
	არასაბანკო დეპოზიტები	75	55	45
	ბანკების სახსრები და საკუთ. ფ/ქალაქები	9	16	38
	სუბორდინირებული სახსრები და კაპიტალი	15	27	14

- აქტივებისა და ვალდებულებების ვადების მიხედვით შესაბამისობა**

არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც განსაზღვრავს კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის დონეს. ისევ განვიხილოთ რამდენიმე პირობითი ბანკის მაგალითი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს, არათუ თვალსაჩინოდ ვნახოთ, რა იგულისხმება ამ ფაქტორში, არამედ შევადაროთ მისი ორი შესაძლო ტიპური სურათი (ცხრ. №8.3.). როგორც ვხედავთ, ორი ბანკის კარდინალურად განსხვავებული სურათი გვაქვს. ბანკ A-ს შემთხვევაში სახეზეა პრობლემური მდგომარეობა, როცა რესურსების უმეტესი ნაწილი (75%) მოკლევადიანია, მაშინ, როცა მოკლევადიან აქტივებში მხოლოდ 30%-ია განთავსებული. შესაბამისად, გამოდის, რომ ბანკმა მოიზიდა მოკლევადიანი რესურსები და განათავსა ისინი გრძელვადიან აქტივებში, რაც მას სერიოზულ გადახდისუნარიანობის პრობლემას შეუქმნის პირველივე ლიკვიდობის კრიზისის დადგომისას. საპირისპირო სურათია ბანკ B-ს შემთხვევაში, როცა აქტივების ვალდებულებების ვადები შესაბამისობაშია აქტივების ვადებთან. რა თქმა უნდა, უფრო ღრმა ანალიზის დროს ხდება მოცულობების შესაბამისობის განსაზღვრაც, რითაც თვალსაჩინო ხდება „გეპ“-ის, „გარღვევის“ (GAP) მოცულობის დადგენა ვადის თითოეული ჯგუფის მიხედვით (ე. წ. „გეპ“-ის კონცენტრაცია). საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ ლიტერატურაში განმარტებული ბანკის ლიკვიდობა „განისაზღვრება მისი აქტივებისა და პასივების

დაბალანსებით, მოზიდვებისა და განთავსების ვადების შესაბამისობის ხარისხით“, სწორედ ჩვენ მიერ განხილულ მაგალითს გულისხმობს;

ცხრ. №8.3. ორი პირობითი კომერციული ბანკის აქტივებისა და ვალდებულებების ვადების მიხედვით შესაბამისობა (ხვედრითი წილი %)

აქტივები		ვადა	ვალდებულებები	
ბანკი A	ბანკი B		ბანკი A	ბანკი B
5	5	მოთხოვნამდე	40	10
0	5	7 დღემდე	10	5
10	10	30 დღემდე	10	10
5	10	1-დან 3 თვემდე	5	10
10	10	3-დან 6 თვემდე	10	10
5	10	6-დან 12 თვემდე	10	15
10	15	1-დან 2 წლამდე	10	10
25	15	2-დან 5 წლამდე	5	15
30	20	5 წელზე მეტი ვადით	0	15
100	100	სულ	100	100

30	40	მოკლევადიანი (6 თვემდე)	75	45
15	25	საშუალოვადიანი (6 თვიდან 2 წლამდე)	20	25
55	35	გრძელვადიანი (2 წლიდან)	5	30

- **ბანკის იმიჯი** – რაც უფრო მაღალი რეიტინგი აქვს ბანკს, მით უფრო იზრდება მისი შესაძლებლობები, მიიღოს რესურსი სასურველ ვადაში და საჭირო მოცულობით, როგორც დამტკიცებული საკრედიტო ლიმიტის ფარგლებში, ისე მოთხოვნისთანავე. გამომდინარე აქედან, ბანკებმა უნდა იზრუნონ საკუთარი რეპუტაციისა და იმიჯის ზრდაზე როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო ბაზარზე;
- **მოქნილი მენეჯმენტი**, ანუ კვალიფიციური დირექტორები, რომლებიც ხელმძღვანელობენ საკუთარი გამოცდილებით და ბანკში არსებული მოქნილი პროცედურებით არის აუცილებელი ფაქტორი, რომელიც უზრუნველყოფს კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვას და მისი გადახდისუნარიანობის თავიდან აცილებას. ყველაზე მთავარი მაინც არის ის, რომ უმაღლეს მენეჯმენტს სრულად უნდა ჰქონდეს გაცნობიერებული ბანკის ლიკვიდობის მართვის ეფექტიანი სისტემების არსებობის აუცილებლობა.

როგორც ვხედავთ, საბანკო სისტემისა და კონკრეტული კომერციული ბანკის ლიკვიდობის დონესა და გადახდისუნარიანობაზე უამრავი ფაქტორი ახდენს გავლენას. მათ შორის არის როგორც ობიექტური (მაკროეკონომიკური და ქვეყნის შიდა), ისე სუბიექტური (შიდა საბანკო) ფაქტორები. ბანკის ხელმძღვანელობას ხელთ უნდა ეპყრას ლიკვიდობაზე მოქმედი არა მარტო სუბიექტური ფაქტორების მართვის სადავეები, არამედ მზად უნდა იყოს ობიექტური ფაქტორების ნეგატიური გავლენის თავიდან ასაცილებლად მინიმალური დანაკარგებით, რასაც რეალურად ლიკვიდობის მართვა ეწოდება და ამ საკითხს დეტალურად შემდეგ პარაგრაფში განვიხილავთ.